

Nicholas, Alex, **New York Cops Talk Back, a study of a beleaguered minority.** Wiley & Sons, New York 1976, 225 blz.

'It is impossible to be 100 percent legal (...) when the society around you is illegal. That's what it all comes down to'.

De politie van Amsterdam wordt het vuur na aan de schenen gelegd: de rellen van de jaren '60 zitten nog vers in het geheugen, in 1972 doen Surinamers hun beklag over mishandeling, in 1975 gaat de beuk erin bij de Nieuwmarkt en nu zijn er weer schokkende onthullingen over corruptie. Het effect van dit alles is dat de politie zich steeds meer gedrongen voelt in een positie van uitzondering, zij laadt de blaam op zich van de grote weerspannigheden van onze tijden. Het is waar, de Amsterdamse politie heeft grove fouten gemaakt. Maar het is ook waar dat zij een mate van afkeer en woede oproept, welke haar optreden in engere zin niet rechtvaardigt. Men kan de politie moeilijk verantwoordelijk stellen voor de woelingen van de jaren '60; een recente publicatie van *Luning (Politie en Surinamers, Antropologisch-Sociologisch Centrum, Amsterdam)* maakt duidelijk, dat vooroordeel tegen Surinamers bepaald niet beperkt is tot het corps van Gemeentepolitie; de bewoners van de Nieuwmarkt hebben meer reden om zich te beklagen over het besluit van de Amsterdamse gemeenteraad dwars tegen een gepassioneerde minderheid in dan over het optreden van de politie; en dat zich nu ook corruptie voordoet heeft alles te maken met het verschijnen van harde heroïnehandel.

Uit verschillende publicaties van *Maurice Punch*, die onderzoek deed bij de politie van bureau Warmoesstraat (bijvoorbeeld in het nog te verschijnen *Frontline Amsterdam*), krijgt men de indruk dat de politie door al deze affaires in toenemend isolement geraakt. Politie mannen voelen zich ten onrechte verantwoordelijk gesteld voor de misstanden van de samenleving en het gevaar is levensgroot dat men zich terugtrekt binnen het eigen bastion om de gedachte te cultiveren dat de politie de laatste hoedster is van maatschappelijke normen in een wereld om hen heen, die compleet doldraait.

De ervaringen van de politie in New York zijn leerzaam, met name de kwestie van de corruptie is daar van ouds her één van de hete hangijzers. *Nicholas Alex* is met die agenten in New York gaan praten en uit de overvloedige citaten in zijn boek wordt duidelijk, dat de leden van deze nieuwe minderheid van hun hart allerminst een moordkuil hebben gemaakt. De verdediging tegen de beschuldiging van corruptie is voor ons interressant. Deze komt ongeveer hier op neer dat:

— ten eerste corruptie bij de politie eigenlijk niet voorkomt;

- ten tweede corruptie slechts betrekking heeft op enkele agenten;
- ten derde iedereen het slechts doet in onschuldige vorm (wat is er tegen het aannemen van een kop koffie?);
- ten vierde corruptie ook voorkomt bij andere onderdelen van de ambtenarij;
- ten vijfde is het oneerlijk om van corruptie bij de politie zo veel werk te maken, waar het juist in de hoogste regionen van de samenleving zo veel meer voorkomt (*Watergate*, een Nederlandse parallel ligt voor de hand);
- ten zesde is het onverstandig om corruptie van de politie in de openbaarheid te brengen in een tijd, dat de politie haar goede imago juist extra nodig heeft.

Deze *defence strategies* vormen slechts één paragraaf in een lange reeks rationalisaties. Hoe komt het dat de misdaad zo toeneemt? De *cops* van New York beklagen zich erover dat zij bij plunderingen van de ghetto's niet mogen ingrijpen op last van hogerhand, voor wie slechts domme politieke overwegingen gelden. Zij worden gedwongen samen te werken met zwarte agenten, die dom en weinig opgeleid zijn, maar die hun alleen worden opgedrongen omdat de burgemeester zich zo nodig populair moet maken bij de minderheden. Tijd om echt boeven te vangen schiet er niet over als men gedwongen wordt bij iedere aanhouding eindeloos veel papieren formaliteiten te vervullen. En wat is er voor lol aan om nog langer je werk te doen wanneer de politieleiding je afluistert en agenten provocateurs op je afstuurt om corruptie op het spoor te komen; nota bene opsporingstechnieken, die zij zelf voor 'echte' criminelen niet mogen gebruiken.

Vroeger waren politiemannen de helden van de samenleving, nú wordt ieder ingeprent dat juist zij de ware boosdoeners zijn. Wat is de reactie van een dergelijke minderheid? Inderdaad, zij zelf weten wel beter en wacht u voor de tijd, dat zij de kans krijgen om de werkelijke orde weer te herstellen! Bij het lezen van de interviews van Alex krijgt de lezer een steeds viezere smaak in de mond, de grimmigheid, waarmee de politie zijn gezichtspunt naar voren brengt, doet je de rillingen over de rug lopen. Wat er ook uitgedokterd mag worden om corruptie bij de Amsterdamse politie te bestrijden, het lijkt in ieder geval niet erg handig om hen verder te drijven in de positie van een 'belegerde minderheid'.

F. Bovenkerk

G. H. Jansen, *De eeuwige kroeg. Hoofdstukken uit de geschiedenis van het openbaar lokaal*. Boom, Meppel 1976, 403 pp., f 39,50.

Ik heb me dikwijls afgevraagd waaruit de aantrekkelijkheid van de kroeg nu precies bestaat. Wat zoeken mensen er eigenlijk, wat vinden ze er, welke betekenis heeft het voor ze en waarom? Na enig nadenken zal echter duidelijk zijn dat deze vragen verkeerd zijn gesteld. Er bestaan per historische periode en sociale omgeving tal van verschillende 'openbare lokalen', met uiteenlopende functies voor uiteenlopende soorten mensen.

Eén van de verdiensten van Jansen is, dat hij aan deze verscheidenheid ruimschoots aandacht besteedt. Zijn boek heeft het karakter van een historiserende sociologie. Hij tracht de geschiedenis van het verschijnsel 'kroeg' te schrijven en te laten zien dat deze instelling in verschillende tijdvakken en ontwikkelingen een (volgens hem) belangrijke plaats innam. Hij behandelt daartoe onder meer herbergen in het oude Rome en tijdens de Reformatie; de opkomst van het koffiehuis en de functies daarvan voor de handel en de nieuwsvoorziening; de betekenis van het openbaar lokaal voor de opkomende arbeidersbeweging in verschillende landen en de strijd tegen

drankmisbruik in de V.S., Engeland en Nederland. *De eeuwige kroeg* is door deze veelzijdigheid een 'rijk' boek, dat bol staat van informatie. De schrijver legt een grote belesenheid en kennis aan de dag en wekt de indruk zijn stof volstrekt te beheersen. Hij beschrijft zijn onderwerp bovendien met een grote genegenheid. Het is duidelijk dat men met een echte liefhebber te maken heeft.

Met de wetenschappelijke 'geloofsbelijdenis' van de auteur voel ik mij verwant. Hij staat een interdisciplinaire benadering voor, heeft een open oog voor tal van 'niet-officiële' bronnen, legt de nadruk op het belang van de vergelijking als methode, maakt vrijelijk gebruik van belleterie en is geïnteresseerd in het alledaagse leven van gewone mensen (pp. 11-13). Hij staat voor een sociologie-opvatting die in de in Nederland overheersende *scientific sociology* weinig aanhang en waardering vindt.

Het kost me daarom wel enige moeite om punten van kritiek naar voren te brengen; ik voel weinig voor het optreden als advocaat van de duivel. Toch moeten me enkele opmerkingen van het hart. Jansen's universum, de *eeuwige kroeg*, reikt weliswaar verder dan dat van de meeste andere sociologen, die in hun streven naar het vinden van wetmatigheden in het 'menselijke gedrag' veelal niet verder kijken dan de grenzen van hun eigen samenleving, maar beperkt zich uiteindelijk tot hoofdstukken uit de geschiedenis van wat wel de 'Westerse beschaving' wordt genoemd. In het hele boek is slechts een enkele opmerking te vinden over bierhallen in Afrika (p. 271), terwijl er in de antropologische literatuur op dit gebied wel het één en ander te vinden is. Zou het inzicht in het 'eeuwige' en 'openbare' karakter van kroegen niet aanzienlijk kunnen worden verscherpt aan de hand van een vergelijking tussen deze instellingen in Westerse en niet-Westerse samenlevingen?

Ook vind ik het te betreuren dat Jansen in zijn schets van de betekenis van de kroeg de neiging heeft zijn illustratiemateriaal vooral te ontleen aan prominente figuren en gebeurtenissen. Kroegen 'doen van zich spreken' als Marx, Heine, Voltaire, ('Henny') Marsman of Ben Johnson er kind aan huis waren. Gewone mensen zijn anoniem, veelal verwerkt tot getallen. Gezegd dient te worden dat er niet erg veel valt te putten uit geschikte historische of sociologische literatuur, al miste ik vreemd genoeg verwijzingen naar het onvolprezen werk van Polsky over de Noord-Amerikaanse *poolrooms* of meer recente studies uit de school van Spradley.¹

Theoretisch, tenslotte, is het boek niet sterk. Een duidelijk betoog ontbreekt en het is mij niet zonneklaar waarom aan sommige aspecten wel en aan andere géén aandacht wordt geschonken.

Tegenover dit alles staat — en het is treurig genoeg dat dit in de sociologie afzonderlijke vermelding verdient — dat de auteur een begaafd stylist is. Jansen noemt zijn eigen boek 'onorthodox' (p. 11); alleen al de goede leesbaarheid stelt hem wat dit betreft in het gelijk. Toch heb ik me af en toe geërgerd aan een al te joviaal toontje van 'ouwe jongens krentebrood'. Dat komt natuurlijk omdat ik geen ware kroegeloper ben!

L. Brunt

1 Polsky, Ned, *Hustlers, Beats and Others*. Chicago (Aldine) 1967.

Spradley, James P., *You Owe Yourself a Drunk*. Boston (Little, Brown), 1970.

Spradley, James P. en Brenda, J. Mann, *The Cocktail Waitress*. New York etc. (Wiley) 1975.

Husband, Ch. (ed.), **White Media & Black Britain. A critical look at the role of the media in race relations today.** Arrow Books Limited, London 1975

Hoe toegankelijk zijn de massacommunicatiemiddelen in Nederland voor minderheidsgroeperingen? Een vraag die nog niet in generaliserende termen te beantwoorden is door het ontbreken van systematisch onderzoek. In Engeland heeft men daartoe wel pogingen ondernomen. In dit land, waar men doorgaans trots is op zijn democratische bestuursvorm, wordt een niet onbelangrijk deel van die trots bepaald door het bestaan van 'vrije media'. Evenwicht, objectiviteit en democratie worden met elkaar in verband gebracht. Het laatste aspect kan getoetst worden door na te gaan in welke mate de bevolking toegang heeft tot de media, in het bijzonder de televisie, met zijn omvangrijk publiek, geloofwaardigheid, en hoge prestige. Wordt de politieke discussie, die het kenmerk is van een democratisch bestel niet gestimuleerd via bijvoorbeeld de televisie, dan moeten de verworvenheden van de Britse democratie in twijfel worden getrokken.

In dit boekje, dat samengesteld is uit essays en interviews, komt een gevarieerd aantal onderwerpen ter sprake. Centrale thema's zijn de betrokkenheid van niet-blanke minderheidsgroepen bij de massamedia en het beeld dat van dezelfde groepen geschetst wordt. Deel I van dit uit vijf delen bestaande werkje geeft een korte inleiding waarin de achtergronden van het racisme in Engeland belicht worden. De communicatiemiddelen vormen een onderdeel van het systeem van krachten dat de relaties tussen de rassen vorm geeft. Ondanks deze belangrijke rol behoort het nog niet tot het perspectief van de media dat Engeland reeds lang geen homogeen blanke samenleving meer is.

In deel II wordt beschreven hoe de media slechts op beperkte voorwaarden voor minderheidsgroeperingen toegankelijk zijn. Aan de hand van interviews met mensen die persoonlijke ervaringen hadden met radio en televisie wordt aangetoond dat deze niet tegemoetkomen aan de behoeften van niet-blanken om hun visie te geven op zaken die hen direct aangaan. Deel III omvat bijdragen van personen die aangeven hoe racistische vooronderstellingen ingebed zijn in zowel informatieve als ontspanningsprogramma's. Het belangrijkste artikel uit deze sectie, gebaseerd op uitgebreid onderzoek, is dat van Jenny Laishley. Zij analyseerde kinderboeken op het beeld dat van gekleurden geschetst wordt. Aan de hand van vele overtuigende voorbeelden komt zij tot de conclusie dat de teksten door het ingebedde ethnocentrisme vooroordelen genereren.

Een jaar lang werden documentaires, actuele programma's en nieuwsuitzendingen geanalyseerd, met de bedoeling om de deelname hieraan van de verschillende etnische groeperingen te registreren. Typerend voor het geheel was dat in een programma over racisme in Engeland 75 % van de opmerkingen door blanke 'experts' werden geplaatst.

In 1970 vonden botsingen plaats tussen de politie en de zwarte bevolking van Notting Hill. Een ernstig verontruste redacteur van Fleet Street, de gevestigde dagbladpers, merkte op dat tot zijn verbazing geen van de kranten een zwarte verslaggever in dienst had die de conflicten vanuit het gezichtspunt van de betrokkenen kon beschrijven! Lionel Morrison, een zwarte journalist met een universitaire opleiding en ruime ervaring in Europa en Afrika, reflecteert negentig maal op vacatures van de bovengenoemde dagbladpers. Zijn ervaringen beslaan een deel van hoofdstuk IV.

Dit boek met zijn vele voorbeelden uit de praktijk, is een welkome aanvulling op het zo kleine aantal studies over massacommunicatie dat nog maar voorhanden is

en waarin de rol van de media met betrekking tot de deelname van bepaalde etnische groepen wordt uitgewerkt. Over het algemeen benadrukken de op dit terrein verschenen werken de invloed die uitgaat van de communicatiemiddelen. De beschouwingen zijn meestal, in tegenstelling tot het karakter van dit werkje, van theoretisch-analytische aard. Dat dit boek in de eerste plaats praktisch gericht is, blijkt wel uit de richtlijnen die aan het einde gegeven worden, om het racisme in krant, radio en t.v. tegen te gaan.

Een punt van kritiek dient genoemd te worden. Het centrale probleem, — de beperkte toegang tot de media — is niet in een breder sociaal maatschappelijk kader geplaatst, door de grondoorzaken van de monopolisering van de massamedia aan te geven. Een korte analyse van de machts- en besluitvorming van de media zou ongetwijfeld de kwaliteit van de strategie die aan het einde van het boek uitgestippeld wordt, verhoogd hebben. Het bestaan van 'vrije media' is in Engeland nog lang geen realiteit: een aanvang moet nog gemaakt worden met het democratiseren ervan; dat wil zeggen, een evenredige betrokkenheid van minderheidsgroeperingen bij een van de belangrijkste fenomenen van de hoog-geïndustrialiseerde maatschappij, het massamedium.

R. Redmond

'Onderzoek naar oorzaken en gevolgen van de migratie van Surinamers en Antillianen naar Nederland'. Een serie rapporten uitgebracht door de afdeling Culturele Antropologie van de Universiteit van Amsterdam.

Rapport nr. 1: F. Bovenkerk & L. M. Bovenkerk-Teerink, **Surinamers en Antillianen in de Nederlandse pers**, 1972;

Rapport nr. 2: F. Bovenkerk, **Terug naar Suriname**, 1973;

Rapport nr. 3: M. H. Alers, **Taalproblemen van Surinaamse kinderen in Nederland**, 1974;

Rapport nr. 4: F. Bovenkerk, **Emigratie uit Suriname**, 1975;

Rapport nr. 5: W. Koot, **Onafhankelijkheid door Antillianen gewenst**, 1975.

Rapport nr. 6: F. Bovenkerk, **Wie gaat er terug naar Suriname?**, 1976;

Rapport nr. 7: Margreet Luining, **Politie en Surinamers**, 1976.

Migratie is in de Nederlandse sociale wetenschappen nooit een echt studieterrein geworden. Vlak na de oorlog leidde de emigratie naar Canada en Australië tot enkele studies van de karakteristieken van deze migranten, waarbij de benadering overigens een meer individueel-psychologisch dan sociaal wetenschappelijk karakter had. Toen de migratie uit Indonesië een maatschappelijk probleem dreigde te worden leidde dat wel tot het onderzoek dat uitmondde in het 'Repatriëringsrapport'. Maar toen de subsidierende overheid niet langer aandrong omdat 'het probleem was opgelost', verdween ook prompt de wetenschappelijke belangstelling.

Het ontbreken van deze wetenschappelijke belangstelling heeft er toe geleid dat er in Nederland geen speciale leerstoelen of instituten bestaan, die zich op migratie als studieterrein richten. Op zich zelf kan dat zowel winst als verlies betekenen omdat dergelijke specialismen nu eenmaal altijd de neiging hebben het alleenvertoningsrecht te gaan opeisen. Maar in het Nederlandse geval moet geconstateerd worden dat het verlies heeft opgeleverd. Het heeft een boeiend en maatschappelijk relevant thema buiten de gezichtskring doen vallen en het is niet zo eenvoudig een dergelijk verlies even snel goed te maken. Wie nu b.v. als doctoraal student iets op dit terrein wil doen, staat alleen. Dit is een ernstige belemmering om tot een niveau te komen

dat vergelijkbaar is met dat van andere specialismen of met migratiestudies uit het buitenland.

Deze wat lange aanloop dient als verklaring, als men wil als verontschuldiging, voor de aandacht die hierbij gevraagd wordt voor een rapportenserie van de Afdeling Culturele Antropologie van het Antropologisch Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam. In deze serie wordt verslag gedaan van het onderzoek 'naar de oorzaken en gevolgen van de migratie van Surinamers en Antillianen naar Nederland'. Dergelijke lange omschrijvingen dienen in het algemeen om van alles mogelijk te maken en dat is in dit geval ook zo. Er is zeker geen sprake van één coherent onderzoek, maar van losstaande onderzoeken, die wel ergens in dit ruime thema passen.

De rapporten vallen in drie soorten uit één. De rapporten 1 en 5 behandelen een actueel onderwerp op een manier die in ieder geval ver uitgaat boven de wijze waarop dergelijke onderwerpen in de dagelijkse meningsvorming behandeld worden. Het zijn verstandige, leesbare rapporten, die laten zien dat qua opzet betrekkelijk eenvoudig sociaal onderzoek een belangrijke bijdrage kan leveren aan onze oordeelsvorming over allerlei zaken in het openbare leven.

De rapporten 3 en 7 hebben een ander karakter. Het zijn doctoraalscripties en derhalve beperkt opgezette onderzoekjes op zeer uitgebreide onderzoeksterreinen. Op deze terreinen vormen zij in Nederland een verdienstelijke eerste aanzet. Vooral de scriptie van de korte tijd later in Suriname overleden Alers begeeft zich op een terrein (het immigrantenkind op school) waarop veel meer onderzocht moet worden en ook de aansluiting bij het buitenlands migratie-onderzoek nog zal moeten worden gevonden, willen we op dit belangrijke terrein werkelijk komen tot een kennisniveau waarop een beleid gebaseerd zou kunnen worden. Ook het werk van Margreet Luning moet nog worden voortgezet en met name worden uitgebreid met onderzoek naar feitelijk gedrag in interactie-situaties.

De rapporten van Frank Bovenkerk (rapport 2, 4 en 6) vormen een aparte categorie omdat zij onderling samenhangen en de eerste twee eigenlijk voorstudies zijn voor zijn onderzoek naar de retourmigratie naar Suriname. Het is Bovenkerk gegeven in heldere stijl te rapporteren, waardoor zijn werk een overtuigende indruk maakt. Helaas kan hij zich daarbij niet altijd aan eigen flair onttrekken en dan ontstaat de neiging de lezer met zijn welsprekendheid af te troefen, om niet te zeggen te besjoemelen. Ik zal een concreet voorbeeld geven om deze stekelige opmerking te staven. In een inmiddels al wat oudere publicatie heeft Bayer destijds geschreven, dat de Surinamers die studieredenen als migratiemotief opgaven, realistische verwachtingen en aspiraties hadden met betrekking tot hun studiemogelijkheden in Nederland. Dit is duidelijk niet het geval. Bovenkerk constateert dit en vervolgt dan op bladzijde 44 van rapport nummer 4: 'Het is bepaald jammer, dat de verschillende onderzoekers na Bayer geen blijk geven zijn werk te kennen en geen van hen aanleiding heeft gezien deze interessante stelling nader te onderzoeken.' In werkelijkheid heb ik in mijn dissertatie er wel degelijk blijk van gegeven Bayers werk te kennen (o.a. op bladzijde 141). Sterker nog, ik heb precies dit punt behandeld (op bladzijde 155) om te illustreren dat Bayer het karakter van de Surinaamse migratie eenvoudig niet had begrepen. Nu zal de argeloze lezer hooguit denken dat het geen blijk is van grote nauwkeurigheid als men de schaarse bronnen op dit punt zo slecht gelezen heeft. Helaas is het nog iets ergerlijker. Op mijn promotie heeft de promotor van Bovenkerk precies bij dit punt langdurig stil gestaan en ik heb daarover met Bovenkerk later nog eens gesproken, met als conclusie dat wij geen van beide van Köbben be-

zwaren tegen de passages begrepen.

Bovenkerk mag dan een enkele maal al te makkelijk schrijven, dat neemt niet weg dat zijn rapporten veruit het belangrijkste zijn in deze serie en dat zijn werk echt de aandacht verdient. Dit geldt nog in mindere mate voor de eerste twee van zijn rapporten maar is in het bijzonder waar voor het laatste rapport (no. 6) dat het eerste deel bevat van het verslag van zijn eigen onderzoek. Het onderzoek is opgezet als een langdurig panelonderzoek en dit is, ook internationaal gezien, in het migratie-onderzoek iets heel bijzonders. De langdurige looptijd die aan een dergelijk onderzoek inhaerent is, noopt tot tussentijdse verslaggeving. Daarom is het nu beschikbare deel nog slechts een onvolledig verslag. In zijn voorwoord kondigt de auteur het vervolg aan in 1976, een jaar dat inmiddels verstreken is. Het is te hopen dat dit deel niet al te lang meer op zich laat wachten. Bij een volledige verslaggeving van dit onderzoek is er wellicht nog eens een mogelijkheid aan dit werk een recensie te wijden die de signalering te boven gaat.

J. M. M. van Amersfoort

(In deze bespreking zijn buiten de gerecenseerde werken de volgende twee boeken ter sprake gekomen: A. E. Bayer, *Surinaamse arbeiders in Nederland*, Assen 1965, en J. M. M. van Amersfoort, *Immigratie en minderheidsvorming. Een analyse van de Nederlandse situatie, 1945-1975*. Alphen a/d Rijn, 1974).

Jan Kaayk, **Education, Estrangement and Adjustment: A Study among Pupils and School Leavers in Bukumbi, a Rural Community in Tanzania**. Mouton for the Afrika-Studiecentrum, Leiden 1977, Fl. 32,—

Africa remains the most backward continent in conventional educational terms, but in the brief ten to twenty years since independence the bulk of African states have made enormous investments in educational institutions. Most initially committed themselves to the achievement of 'universal functional literacy', or, even more ambitiously, universal primary education. Fairly rapidly, however, informed observers began to question the commitment. A pessimistic counter-myth grew up: only a small proportion of primary-school graduates could be accommodated at higher levels of education, and the rest, stigmatised as drop-outs and failures, would head for the towns, drifting and dissatisfied, rejecting the land and in the end perhaps turning to crime. In Tanzania the debate was sharpened by President Nyerere's resolve to achieve revolution through education. Not for nothing did he claim the title of Mwaalimu, the teacher.

Dr. Kaayk's careful study analyses the responses of primary-school leavers in a rural area of Tanzania, and reassesses the assumptions of the policy-makers. His research was carried out between 1965-7, at a time when the President was preparing a new, anti-elitist, educational policy. His particular research terrain was also in a phase of rapid change, since a new school had been opened up and — by a cruel irony — the intake of primary-school leavers to secondary institutions was at the same time cut by half, to 20 per cent. As he drily remarks. 'The situation was ideal for research'. Very broadly, Dr. Kaayk found that a high proportion of the schoolleavers were in fact fairly happy to accept a return to rural life. Even those who were more 'estranged' had little option but to recognize the realities of the situation. More than four-fifths adapted, more or less slowly and grudgingly, to rural life. At the same time, even those most critical of local institutions had very little chance of reforming

them, and the young men lacked the skills and orientation needed for a real contribution to 'development'. In any case, the local government institutions were ill-adapted to the promotion of development, or to the harnessing of young idealists. The only real impact of the schools was in facilitating the 'Africanization' of the personnel of various local institutions.

Does educational reform promise a solution? Dr. Kaayk pays sympathetic and critical attention to Nyerere's plans, and draws interesting lessons from Israeli kibbutz and moshav schools, but he hints that changing the schools in isolation will achieve little. In the past few years a more authoritarian rural policy has been applied in Tanzania, with the imposition of a nation-wide communal village plan (adapted to political control rather than economic development, as Peter Rigby argues in a brilliant paper in *Africa*, 1977). The implications for educational policy are radical, and Dr. Kaayk concedes that his own report has been 'overtaken by developments'. Yet this study helps to document one phase of Tanzania's experiment, and its sober findings should help to dispel some myths.

A. Kuper

Arie de Kool, **Wetenschapsbeleid — kiezen en delen**. Van Gorcum, Assen/
Amsterdam 1975, 195 pp.

Een van de bezwaren die tegen het veelbesproken 'rapport van de commissie Hoogerwerf' naar voren zijn gebracht, is dat er geen expliciete criteria in zijn aangegeven op grond waarvan een wetenschapsbeleid te beoordelen en te rechtvaardigen is. De problematiek rondom het formuleren van dergelijke criteria staat centraal in het boekje 'Wetenschapsbeleid — kiezen en delen' van A. de Kool, tot voor kort redacteur wetenschappen van NRC-Handelsblad. Volgens de indeling van De Kool gaat het genoemde rapport uit van de 'wetenschapsoptimistische' opvatting — de opvatting dat wetenschappelijk onderzoek, mits aan bepaalde kwaliteitseisen wordt voldaan, tenslotte altijd wel nuttig is. Daarnaast zijn te onderscheiden de 'culturele' opvatting (wetenschap is doel op zichzelf, verrijkt het leven), de 'wetenschapspessimistische' opvatting (de kwalijke gevolgen van de wetenschap overheersen) en de 'utilitaristische' opvatting (alleen nuttige wetenschap is goed).

De Kool toont zich, waar hij deze verschillende opvattingen met elkaar vergelijkt en de voors en tegens van verschillende vormen van wetenschapsbeleid tegen elkaar afweegt, een sympathieke twijfelaar; waar hij het recente wetenschapsbeleid in Nederland, met name t.a.v. de natuurwetenschappen, bespreekt, is hij een deskundig informant. Veel meer positiefs over dit boekje valt er moeilijk te zeggen. Het is vreselijk slordig geschreven, de auteur lijkt voortdurend te aarzelen tussen een wetenschappelijke stijl die de zijne niet is en een journalistieke vlotheid die de leesbaarheid ook al niet verhoogt. Talloze redeneringen worden aangevangen zonder tot een einde te worden gebracht, doordat de schrijver zichzelf steeds weer in de rede valt. Filosofische en historische uitstapjes leggen een pijnlijk gebrek aan kennis bloot. De indruk van slordigheid wordt niet weinig versterkt door het verschrikkelijke aantal drukfouten. U moest u schamen, uitgever!

N. A. Wilterdink

Herman Koningsveld, *Het verschijnsel wetenschap. Een inleiding tot de wetenschapsfilosofie*. Boom, Meppel/Amsterdam 1976

Van een inleiding tot de wetenschapsfilosofie in ongeveer 200 bladzijden valt moeilijk te verwachten dat zij het verschijnsel wetenschap meer dan benaderend recht doet. De schrijver van dit boekje verklaart daar geen andere pretentie mee te hebben dan het aandragen van materiaal voor de dialoog empirische wetenschap-wetenschapsfilosofie, welke laatste hij vooral normatief, kritisch en praktisch opgevat wil zien. De aandraging van dat materiaal bestaat uit een bespreking van het logisch positivisme, het door schrijver zo genoemde hedendaagse wetenschapsbeeld, het kritisch rationalisme van Popper, het thema begrip en waarneming, de paradigma-theorie van Kuhn en Lakatos' theorie van onderzoeksprogramma's. Koningsveld heeft chemie en filosofie gestudeerd en komt dus goed beslagen ten ijs. Hij weet aardig gebruik te maken van didactische voorbeelden ter verheldering van fundamentele methodologische, theoretische en filosofische problemen zoals die in de wetenschap aan de orde komen en maakt daarover een aantal eigen opmerkingen, die men na lezing goed onthoudt. Met name zijn uitspelen van de 'dualistische' tegenover de 'kritische' Popper ter aantoning van de dubbelzinnigheid in diens denken met betrekking tot het begrip rede (114v) toont hem op z'n best. Voor het hedendaagse, door het tweetalenmodel en de empirische cyclus beheerste wetenschapsbeeld acht hij de theorie-onafhankelijkheid van de waarnemingsbasis fundamenteel en tegen dat laatste voert hij overtuigende argumenten aan. 'Waarneming en experiment veronderstellen reeds theorie' (6101) en een empirisch begrip is een 'miniatuur-theorie' (134).

Volgens schrijver ligt in een combinatie van Lakatos' methodologie en Habermas' visie op de wetenschap een vruchtbaar researchprogramma besloten voor de wetenschapsfilosofie, die daardoor haar praktische functie pas goed zou kunnen waarmaken (197). Maar de opvattingen van Habermas komen in zijn boek alleen indirect en incidenteel ter sprake, zodat de lezer aangaande dit programma niet veel wijzer wordt. Wel bevatten zijn beschouwingen over de 'hamvraag' van de rechtvaardiging der wetenschap een aantal opmerkingen over de richting die hij voorstaat. Hij bepleit een 'alternatieve wetenschap', wat natuurlijk iets anders is dan een alternatief voor wetenschap, al lijkt dat onderscheid soms enigszins te vervagen. In verband met alternatieve wetenschap valt natuurlijk ook het welhaast onvermijdelijke woord emancipatie, waarmee wij tegenwoordig zo onophoudelijk om de oren worden geslagen. 'Wetenschapsbeoefening in deze opzet zal steeds een keuze impliceren met betrekking tot de vraag hoe in een gegeven geval emancipatie eruit ziet, dús hoe het probleem moet worden geformuleerd en dús hoe de oplossing eruit zal zien. Wetenschap zal er dan mijns inziens wel eens heel anders kunnen gaan uitzien' (89). Zoals men ziet is het één en al zien wat de klok slaat, zonder dat het veel meer oplevert dan een herhaling van het gangbare gebazel dienaangaande waarmee jonge wetenschapskritici zich tegenwoordig bij een bepaald gehoor zo populair maken. En in het algemeen moet worden gezegd dat deze auteur stilistisch niet bepaald tot de fijnschilders kan worden gerekend. Hij gebruikt niet incidenteel maar systematisch afschuwelijke termen als 'adhocheid' (146, 147, 149) en vervalt graag in het gemeenzame je-en-jij-toontje, dat heden ten dage in bepaalde kringen zo favoriet is. Tegenover de Nederlandse literatuur over het door hem aangesneden probleemgebied stelt hij zich weinig loyaal op. De recente inleiding tot de wetenschapsleer door een groep waarvan ikzelf deel heb uitgemaakt wordt, om dicht bij huis te blijven, totaal

verzwegen. Maar wel een bedankje, in het voorwoord, aan Bert, Bram, Chris en Marike. Van die maar steeds voortwoekerende voornaamcultuur moeten wij ook eens zien af te komen, al is dat voor een wetenschapsfilosofie natuurlijk niet het voornaamste.

R. F. Beerling

Veit Michael Bader, Robin Blackburn, Annette Leppert, Susanne Schunter-Kleemann, **8 Lezingen over de verhouding marxisme-sociologie**. SUA, Amsterdam 1976.

Deze bundel bevat de acht lezingen die vier sollicitanten voor het lectoraat 'Algemene Theoretische Sociologie' aan de UvA in het voorjaar van 1976 in Amsterdam hebben gehouden over het thema marxisme en sociologie.

Hoewel bij dit thema een nauwkeurige omschrijving van wat men onder 'marxisme' zowel als onder 'sociologie' wenst te verstaan van doorslaggevend belang is, hebben nog de samenstellers, noch de vier auteurs een poging in die richting gedaan. Als vanzelfsprekend wordt er vanuit gegaan dat er zoiets als een betrekkelijk homogene sociologiebeoefening bestaat die rechtmatig 'burgerlijk' genoemd mag worden, en dat er eveneens een homogene sociologiebeoefening is die rechtmatig op de titel 'marxisme' of 'marxistische sociologie' aanspraak kan maken; en dat beide richtingen fundamenteel van elkaar verschillen. Aan dit schablonen onttrekt zich de eerste bijdrage van Bader, een competente beschouwing over Weber als handelingstheoreticus, nog het meest, ook al doet ook bij hem 'het historisch materialisme' dienst als de vanzelfsprekend betere maatschappijtheorie. Zijn tweede bijdrage, over de plaats van 'het' marxisme in de sociologiestudie, gaat mank aan een vrij grote overschatting van wat aan Nederlandse universiteiten aan sociologie gedoceerd wordt. Wie immers marxisme allereerst als kritiek op andere vormen van sociologiebeoefening voorstelt, gaat er vanuit dat deze op een enigszins grondige wijze in het curriculum behandeld worden.

De twee lezingen van Blackburn staan op een veel lager niveau, en hebben, met name de tweede, het voor zogenaamde marxisten veelal zo typerende karakter van een mengelmoes van historische wetenswaardigheden, stukjes Marx-exegese, en stellige beloften over het inzicht dat 'het' historisch materialisme in de problemen van de hedendaagse samenleving zou (kunnen) bieden.

Anette Leppert meent dat buiten het marxisme geen klasseanalyse wordt beoefend en lepelt een werkelijk ontmoedigende opeenstapeling van 'marxistische' clichés over sociologie en stratificatie op; deze worden gevolgd door veertien stellingen over het fascisme die me voor een groot deel met elkaar in strijd lijken te zijn.

Susanne Schunter-Kleemann bespreekt de ontwikkeling van de sociologie in de DDR vanuit het standpunt van de daar zetelende partijleiding. Niettemin valt er tussen de regels door nog wel enige interessante informatie te vernemen. Dit kan niet gezegd worden van haar tweede lezing, waarin op bewaarschoolniveau over de problemen van het interview in sociaalwetenschappelijk onderzoek wordt gepraat.

Als geheel is de bundel een mislukking omdat geen van de deelnemers er zelfs maar bij benadering in slaagt het centrale thema op een bevredigende, analytische wijze te formuleren en uit te werken. Afgezien daarvan is het intellectuele niveau laag te noemen. Alleen Baders lezing over Weber kan aanspraak maken op enige originaliteit. Als ik goed ben ingelicht heeft deze echter niets te maken met het feit dat hij uiteindelijk de prijs uit dit toernooi heeft weggedragen.

B. A. G. M. Tromp

Sjoerd Fortuin, **Handleiding voor projektonderwijs**. SISWO, Amsterdam 1974, Off-set, 192 blz.

Project-onderwijs heeft een vergaarbakkarakter. Allerlei onderwijsvormen krijgen voor je het weet die naam. Fortuin probeert in zijn boek wat systematiek te brengen in de kenmerken, de doeleinden en organisatievormen die verschillende soorten van projecten in hun geheel karakteriseren.

Heel jammer is, dat dit boek zo weinig overzichtten biedt, zo weinig karakteristieken die kunnen helpen bij het beslissen over een bepaalde benadering bijelkaar, zelfs weinig duidelijke richtlijnen. Wel goede beschrijvingen van een reeks van voorbeelden in de bijlage.

De moeilijkheid ligt waarschijnlijk aan het feit dat de doelstellingen waar je toch eerst naar kijkt zulke vage clusters zijn (wetensch., maatsch., sociale beheersdoeleinden). Je kunt er alle kanten mee op. Ook termen als zelfstandigheid, gelijkwaardigheid van deelnemers, kritiek durven geven en nemen, coöperatieve sfeer, interdisciplinair werken, en de vele andere die als sleutelwoorden in de marge te vinden zijn, leiden aan dat euvel.

Fortuin zet wel een aantal voorwaarden naast elkaar die ons aan het denken moeten zetten. Met name zijn genuanceerde aandacht voor het werken binnen randvoorwaarden, de functie van het toetsen van resultaten, en de soorten van leren die wel en niet aan de orde komen levert duidelijkheid. Het is vaak de verwaarlozing van juist die aspecten die een project de grond in boort of kan boren. Zeer bruikbaar zijn daarbij de plannings-schema's die in het boek te vinden zijn. Bruikbaar wanneer de beslissing om tot projectwerk over te gaan eenmaal gevallen is. De aandacht besteed aan het functioneren in groepen — als begeleider of als student — en het begeleiden van groepen is bijzonder noodzakelijk, en in dit opzicht geeft Fortuin duidelijke aanwijzingen.

Al met al een boek dat in zijn samenstelling en presentatie de stand van zaken goed weergeeft. Er is geen bewijs geleverd dat projecten alleen zaligmakend zijn — zoals Fortuin ook zelf impliceert — maar binnen deze werkvormgroep kan ruimte bestaan voor sommige sterk verwaarloosde activiteiten.

E. M. Buter

Frans Huber en Albert Pilot, **Specificeren van onderwijsdoelstellingen**. Afdeling Onderzoek en Ontwikkeling van Onderwijs R.U., Utrecht (februari 1974). Gestencild, 235 blz.

Sinds zijn publicatie is het hier beschreven boekwerk vrij bekend geworden bij vele onderwijskundigen.

Sinds er — beginnend in de jaren 1950 — overal een sterke tendens zichtbaar werd om het onderwijs veel rationeler te benaderen staan 'doelen' in de belangstelling.

Wie de doelen kent, weet — zo luidt een van de opvattingen — hoe het proces moet worden opgebouwd dat tot realisatie van de doelen leidt.

De schrijvers volgen de ontwikkeling van deze tendenties op de voet. Daarbij constateren ze zelf al een belangrijke beperking — het gebied is in ontwikkeling, verandert snel en is daardoor nauwelijks in een beperkte vorm als hier te vatten.

Ze zijn er echter toch in geslaagd recente ontwikkelingen goed weer te geven. Begripsverheldering wordt gevolgd door het weergeven van het proces dat kan leiden tot specificatie van doelen. Aandacht wordt besteed aan de plaats van de doelstel-

lende activiteiten binnen diverse ideologische benaderingen en visies. Het materiaal selecteren de schrijvers toch vooral op basis van voorbeelden die sterk gericht zijn op de aanname dat operationalisatie van doelen voorwaarde is voor opbouwen van leerplannen.

Van belang zijn steeds de algemene conclusies die worden getrokken over de bruikbaarheid van een bepaalde methode. In deze publicatie kan de lezer aan zijn trekken komen, als hij geïnteresseerd is in de geweldige genuanceerdheid en variatie die er bestaat in het denken en doen van de verschillende auteurs. Het is wel mijn overtuiging, dat vele, ook deze publicisten op dit gebied de zaken onnodig ingewikkeld maken, — de complexiteit van denken die wordt gevraagd staat niet in relatie tot de onderwijsprocedures die moeten worden opgebouwd. In het supplement worden enkele methoden gedemonstreerd aan de hand van werkwijzen en onderzoeken. Ook het werk van Rogers komt daar aan de orde. De presentatie van deze publicatie is duidelijk die van een werkstuk waarvan ik hoop dat het snel door een uitgebreider, systematischer opgebouwd stuk zal worden opgevolgd.

E. M. Buter

J. W. Holleman en A. J. B. Beks, **De aspirant-student: reis met hindernissen**. Uitgave: R. U., afd. Onderzoek en Ontwikkeling van Onderwijs en faculteit der Rechtsgeleerdheid. In samenwerking met Bureau voorlichting a.s. Studenten. Utrecht 1974, gestencilde uitgave, 63 p., form.: kwarto.

Het betreft hier een 'case-studie'. Zorgvuldig is geanalyseerd welke de administratieve wegen zijn, die een a.s. student moet doorlopen voor hij definitief ergens wordt ingeschreven. In dit geval dan studenten rechten, bij de Universiteit te Utrecht.

De auteurs zijn er in geslaagd het gehele potentiële netwerk van wegen weer te geven in de vorm van keuze-diagrammen. Daartoe analyseren zij eerst de belangrijke administratieve en selecterende clusters — zoals voorschriften van de plaatselijke universiteit in het algemeen, voorschriften samenhangend met bijzondere aanspraken zoals studiefinanciering of vrijstelling van militaire dienstplicht, en met de status van de aanstaande student i.v.m. zijn voorafgaande studie en eventuele rechten daaraan verbonden.

Wie na deze clusteranalyses de daaruit voortvloeiende beslissingsdiagrammen — of stroomdiagrammen — bekijkt, vraagt zich inderdaad af, of het niet eenvoudiger kan. Ook andere vragen rijzen: is het mogelijk om studenten in zo'n complexe situatie nog goed voor te lichten en te begeleiden. Daarnaast nog een laatste vraag: wat kost een dergelijk apparaat aan uren. Is dat te kwantificeren? Een goed stuk werk van grotere omvang dan het boekje doet vermoeden, is hier geleverd.

E. M. Buter

G. Teitler, **De wording van het professionele officiescorps. Een sociologisch-historische analyse**. Universitaire Pers Rotterdam, 1974.

Teitler's boek is om verschillende redenen van belang.

1 — Het militaire beroep is een erg oud beroep, het kan ons dus veel leren over de historische ontwikkeling van maatschappijen en de rol die beroepen daarbij spelen; 2 — de economische betekenis van het militaire bedrijf is bijzonder groot; heel wat oorlogen worden om economische redenen gevoerd. Teitler zou ons kunnen vertellen waarom dat zo is;

3 – technische vooruitgang is vrijwel ondenkbaar zonder oorlogvoering of de voorbereiding ertoe; vele uitvindingen zouden eerst veel later of wellicht in het geheel niet zijn gedaan als zij geen toepassing hadden gevonden in het militaire bedrijf; een boek over het officierscorps zou ons de relatie tussen technologische ontwikkeling en oorlogvoering kunnen verduidelijken.

De redactie vroeg mij speciaal in te gaan op de professionaliseringsaspecten van Teitler's boek, mede omdat de actualiteitswaarde ervan weer is toegenomen nu er een Engelse vertaling staat te verschijnen.

Mij beperkend tot de inhoud van het boek, met name tot de professionaliseringsaspecten ervan, moet in de eerste plaats worden gezegd dat Teitler een heel enge opvatting van professionalisering hanteert, nl. uitsluitend in de zin van 'wording tot professie'. Vervolgens vat hij 'professie' dan ook weer eng op, als een beroep dat steunt op een specifieke competentie (kennis en kunde op een bepaald, duidelijk omlijnd vakgebied), dat zich kan legitimeren met een ideologie ontleend aan de heersende klasse. Een professioneel iemand is iemand die de problemen op een bepaald maatschappelijk gebied op een niet-amateuristische wijze ontleedt en oplost. Hij kan dat doen, zo zegt Teitler verder, omdat hij daartoe de bekwaamheid heeft, vroeger uitsluitend door opvoeding verkregen, tegenwoordig overwegend door middel van een formele opleiding.

Professionalisering heeft echter een veel ruimere betekenis dan Teitler eraan geeft. Bij hem, als bij zoveel anderen die de gangbare 'professie'-literatuur hebben geschreven, wordt één beroep uit de maatschappelijke arbeidsverdeling gelicht om na te gaan of het voldoet aan bepaalde criteria die zijn ontleend aan de ontwikkeling van een gering aantal voorbeeld-beroepen (meestal: arts en advocaat). Professionalisering kan (en moet volgens mij) echter opgevat worden als een ontwikkelingsproces, waarbij in een maatschappij activiteiten in het kader van de arbeidsverdeling steeds meer in de vorm van beroepen worden uitgevoerd. Zo een opvatting vraagt dan om een duidelijke omschrijving van beroep, bijvoorbeeld iets in de geest van: een bepaald deel van de arbeidsverdeling dat een aantal mensen tegenover anderen beschouwen als het domein dat bij uitstek van hen is en waaromheen zij allerlei structuren en instituties vormen. Zo opgevat ontkomen we er niet aan professionalisering te zien als een ontwikkelingsgang van de totale beroepenwereld en vermijden we het bezwaar dat we niet te weten komen hoe de positie van het onderzochte beroep is ten opzichte van andere beroepen, of wellicht in een bepaalde maatschappij op een bepaald tijdstip van de geschiedenis allerlei beroepen werden gevormd en wie of wat daar de drijvende krachten van waren. Wie belang heeft bij het steunen van bepaalde domeinaanspraken zal groeperingen die andere domeinen bezetten juist steun onthouden, want het stukje van de arbeidsverdeling dat bepaalde mensen (mogen) bezetten wordt daarmee aan anderen onthouden. Aan andere beroepsbeoefenaars, maar ook aan leken of vrijwilligers.

Analyseert men professionalisering op die manier, dan ontkomt men er ook niet aan het beroep te zien als een horizontale structuur van min of meer gelijken wier lot aan elkaar verbonden is doordat men voor zijn eigen marktwaarde afhankelijk is van die van het beroep als geheel. Wat een beroepsgenoot doet kan dus gevolgen hebben voor alle anderen in het beroep, zodat gedragsbeheersing noodzakelijk is. Sterker nog, de lotsverbondenheid gaat zover dat verticale sociale mobiliteit slechts collectief mogelijk is. Men kan mobiel zijn, maar altijd binnen de horizontaliteit van het beroep. Als ik zeg 'min of meer gelijken' dan bedoel ik te zeggen dat binnen een beroep vanzelfsprekend belangenverschillen optreden, die soms aanleiding geven tot

conflicten, afsplitsingen e.d. Deze segmentering is een enorm belangrijke bron van dynamiek in de arbeidsverdeling.

Helaas heeft Teitler deze aanpak niet gekozen, hoewel hier en daar wel aanzetten worden gegeven. Een heel interessante aanzet b.v. ligt in de rol die organisaties spelen bij de vorming van beroepen. In plaats daarvan geeft Teitler de obligate beschouwing over 'local' en 'cosmopolitan', waarvan zovelen al hebben gezegd dat het een onzin-onderscheid is en dat Gouldner bij zijn onderzoek indertijd (in 1957) het begrippenpaar van Merton verkeerd heeft toegepast. Trouwens, Teitler komt er ook niet uit, en hij doet er verder ook niets mee. Teitler beschouwt de professionele militair als een 'local' 'onder de toch meestal als 'cosmopolitisch' aangeduide professies' (blz. 31). Neemt men deze twee termen echter in de oorspronkelijke betekenis die Merton eraan gaf, nl. als al of niet gebonden zijn aan een locale structuur, dan blijkt dat er geen cosmopolitisch beroep is dan militair en geen localer beroep dan huisarts!

Een andere zaak die Teitler aansnijdt, maar die hij ook weer laat liggen, is de vraag of professionalisering 'democratisering' betekent. En ook hier kan men zich moeilijk beperken tot één beroep alleen. Dank zij professionalisering worden activiteiten bereikbaar voor andere dan bevoorrechte groeperingen. Een uitstekend voorbeeld vindt men in de sector van de welzijnszorg, vroeger voornamelijk een domein van gegoede leken en vrijwilligers. Professionalisering betekent hier het openbreken van de beroepswereld en het scheppen van gelijke kansen voor iedereen, omdat kennis en kunde bepalend zijn en niet meer het behoren tot een bepaalde maatschappelijke klasse. Ik zou dat de externe democratisering van het beroepenwereld willen noemen, en daarnaast de interne democratisering willen onderscheiden. Want het is heel mooi dat nu allerlei activiteiten via formele opleiding en onderwijs ter plaatse voor iedereen beschikbaar komen, maar de essentiële zaken binnen het beroep worden nog steeds stevig door de dominante leden van zo een beroep in handen gehouden en genormeerd. Leken en andere buitenstaanders komen er niet aan te pas, zelfs niet diegenen die er direct bij zijn betrokken, zoals de afnemers van de diensten of de gebruikers van de produkten van het beroep. Zelfs de ondergeschikte leden van het beroep in kwestie hebben er soms weinig over te vertellen.

Helaas krijgt ook dit bij Teitler geen aandacht. Wat wel veel aandacht krijgt is de vecht-technische kant van het militaire bedrijf, zoals entertechnieken, lijntactieken en de juiste opstelling van het geschut. Het oordeel over die kanten van zijn boek laat ik graag aan de militaire historicus over. Wat ik wel kan zeggen is dat de aard van zijn 'boodschap', die luidt dat een officierscorps pas professioneel is als het de technische competentie heeft om korte, 'schone', beslissende oorlogen te voeren met behulp van een 'machine-achtige' militaire organisatie, met zich meebrengt dat andere dan vaktechnische aspecten van de professionalisering niet de aandacht krijgen die zij volgens mij verdienen.

Teitler heeft dat zelf kennelijk ook wel zo gevoeld, want hij herhaalt zijn 'boodschap' geregeld, gelardeerd met op zichzelf interessante historische beschouwingen. Zijn in 1972 verschenen boek *Toepassing van geweld* (Boom, Meppel) is eigenlijk veel leesbaarder dan zijn hier ter bespreking staande Rotterdamse proefschrift (promotor J. A. A. van Doorn), omdat het dezelfde problematiek veel helderder en scherper, want met minder omhaal van woorden, aan de orde stelt.

In hoofdzaak komt mijn kritiek dus neer op het volgende:

(1) Van de drie hierboven aangegeven problemen heeft de auteur zich ten onrechte slechts met het laatste beziggehouden. Over de bijdrage van beroepen tot staats- en

maatschappijvorming horen we vrijwel niets, evenmin als over de economische achtergronden van het militaire beroep, waarop alleen in het voorbijgaan (b.v. in een noot op blz. 146) gezinspeeld wordt. Daarentegen lezen we heel veel over de technische kanten van het militaire bedrijf.

(2) De auteur hanteert een zo enge opvatting van professionalisering, dat veel belangrijke facetten van dat vraagstuk niet aan bod komen. Deze twee punten hangen nauw samen, dat is duidelijk. Ik zal dat aan een voorbeeld toelichten. Een belangrijke aanzet tot de professionalisering van het Engelse zeeofficierscorps, die hij in de 18e eeuw 'voltooid' acht, was volgens Teitler de moderne uitrusting van de Engelse oorlogsbodems in de 16e eeuw vergeleken met de eeuwen ervoor, met name de verbeterde aard en plaatsing van het geschut. Vooral Hendrik VIII, 'een enthousiast scheepsbouwer en artillerist' (blz. 92), heeft hiertoe veel bijgedragen. Het gaat mij hier niet om Teitler's visie op de rol van personen in de geschiedenis, die soms wat merkwaardig aandoet, maar Hendrik's enthousiasme voor de meer ambachtelijke kanten van het militaire bedrijf had toch een diepere achtergrond dan bij Teitler blijkt. De versterking van de burgerlijke elementen in de krijgsmacht was duidelijk een zet op het schaakbord van het Engeland van de eerste helft van de zestiende eeuw. Engeland had toen geen staand leger, alleen een permanente, en in die zin inderdaad 'professionele' marine, geleid door een adellyk officierscorps. Voor iedere oorlog te land (in de eerste plaats in Frankrijk) was de koning afhankelijk van het ad hoc op de been kunnen brengen van een expeditieleger, dat na bewezen diensten weer afgedankt werd. Engeland kon zich dat veroorloven, gezien de natuurlijke barrière die het had tegen buitenlandse invallers, in de vorm van de zee rondom. Expeditielegers werden geleid door burgerlijke officieren, want legerofficier, behalve die van de koninklijke garde (garde de corps, letterlijk bewaker van het lichaam van de koning), was geen beroep 'fit for a gentleman'. Tot op de huidige dag is dat verschil te merken, b.v. aan het feit dat 'commissions' (officierschappen) in het leger te koop zijn, die in de marine niet. Voor Hendrik VIII was het te vriend houden en versterken van de burgerij tegenover de adel van nog veel meer belang door zijn strijd met de kerk van Rome, en door zijn vele amoureuze escapades.

Dit alles dan tegen de achtergrond van een enorme economische recessie en armoede als gevolg van de vele oorlogen, en van de inflatie die voortkwam uit het feit dat Hendrik zijn oorlogsuitgaven financierde door ongelimiteerd geld te drukken. Stijgende prijzen gingen gepaard met bevrozing van de lonen. Pas toen de interne onrust als gevolg van al deze factoren op een gevaarlijke wijze ging toenemen, werd het leger een factor in de binnenlandse politiek en de betrouwbaarheid ervan een serieuze voorwaarde voor het behoud van 's konings kroon. Ik haal mijn wijsheid, net als Teitler, uit de historische literatuur, maar blijkbaar uit weer andere secundaire bronnen dan hij of anders geselecteerd dan hij. Auteurs als C. Barnett en I. Wallerstein komen niet in zijn literatuur voor en Barrington Moore heb ik kennelijk toch weer met andere ogen gelezen dan hij. De strijd tussen adel en burgerij heeft trouwens ook in andere landen dan Engeland een rol gespeeld in het beroepsvormingsproces bij officieren, zoals bijvoorbeeld in het Pruisen van het midden van de 19e eeuw, beschreven door F. Engels. Ook dat werk kent Teitler niet, althans hij citeert het niet.

Hendrik VIII trad als het ware als 'sponsor' op van burgerlijke beroepen, om op zijn beurt door die beroepen gesteund te worden. Een hecht georganiseerd sterk beroep kon hem immers een betere steun geven dan een zwak beroep.

Om Barnett te citeren: 'The King also supported the Guild of St. George, establis-

hed in the City of London in 1537 'to be overseers of the science of artillerie, that is to witt, long bowes, cross bowes and hand gones'. That such responsibility for military matters should be allotted to a City livery company shows that the modern distinction between 'official' and 'unofficial' institutions did not obtain in the sixteenth century. The Guild of St. George has survived to the present day as the Honourable Artillery Company, which is still not part of the regular army, but of that modern militia, the Territorials'.¹

Kortom: Teitler's boek bevat veel materiaal waaruit de beroepsocioloog kan putten, maar het levert zelf slechts een geringe bijdrage tot de theorievorming met betrekking tot professionalisering.

A. L. Mok

¹ C. Barnett, *Britain and her army 1509-1970. A military, political and social survey*. Penguin Books, 1974 (oorspr. 1970), blz. 20.

P. C. Verton, Politieke Dynamiek en Dekolonisatie: de Nederlandse Antillen tussen autonomie en onafhankelijkheid. Proefschrift Rotterdam, 1977, Uitg. Samsom, 1977, 300 blz.

Terwijl de afgelopen jaren een aantal boeken is verschenen over staatsvormingsprocessen in Europa, ontbreken dergelijke studies vrijwel geheel voor wat genoemd wordt de Derde Wereld. Sociologisch-historische studies over de laat-koloniale staten moeten dan ook verwelkomd worden. Het proefschrift van Verton bevat een dergelijke gewenste analyse van de politieke ontwikkelingen en maatschappelijke veranderingen in een staat in wording: de Antillen. Hoewel het prijzenswaardig is dat de auteur zich niet beperkt tot een louter staatkundige of juridisch-politieke beschouwing, maar uitdrukkelijk de maatschappelijke condities van de nieuwe staat in zijn beschouwingen betreft, kleven aan het boek enkele ernstige gebreken.

Verton geeft een interessante beschouwing over de laat-koloniale fase en beschrijft uitvoerig de maatschappelijke veranderingen die zich sinds de jaren vijftig op de eilanden Curaçao en Aruba hebben voorgedaan. De olieindustrie, de kurk waarop de Antilliaanse economie dreef, voerde een automatisering door, wat gepaard ging met een sterke inkrimping van het personeelsbestand en alle sociale gevolgen van dien. In 1969 werd getracht het protest te kanaliseren in politieke richting door de oprichting van de Frente Obrero. Deze partij nam deel aan de verkiezingen van 1969 en behaalde 22 % van de uitgebrachte stemmen.

Verton besteedt in zijn studie voornamelijk aandacht aan de categorie (de achterhoede) der Afro-Curacaoenaars, vanouds behorend tot de laagste klassen in de Antillen. Hij rapporteert uitvoerig over zijn in 1971 verrichtte onderzoek onder deze categorie, die hij betitelt als 'emanciperende groepen' (blz. 165 e.v.). Op dit punt wil ik enkele kritische kanttekeningen maken. Verton heeft voornamelijk belangstelling voor het emancipatie-verschijnsel. Maar de emancipatie-partij, de Frente Obrero, bepaalt geenszins het gehele beeld. Hier gaat Verton aan voorbij. De grafiek op blz. 188 en de tabel op blz. 154 maken duidelijk dat de traditionele partijen tot in 1975 nog meer dan de helft van het aantal uitgebrachte stemmen wisten te behalen. Hoe valt deze bestendigheid te verklaren? Verton gaat niet in op de recruteringsmechanismen van de 'traditionele' partijen, en suggereert daarmee dat de traditie en de politieke patronage een voldoende verklaring bieden. Maar traditie moet gehandhaafd worden, en dat is een kwestie van strijd, een strijd die het emancipatiever-

schijnsel mede bepaalt.

Een hiermee verbonden verwijt betreft de enquête onder Afro-Curacaoenaars. Verton vermeldt dat hij deze respondenten gevonden heeft in een wijk die als een 'top-scorer' van aanhangers van emancipatie-politici uit de bus kwam (blz. 168). Hij geeft geen cijfers over de verkiezingsuitslagen in deze wijk. Evenmin geeft hij aan of zijn 126 respondenten inderdaad allen op de Frente Obrero hadden gestemd in 1969. Waren er geen aanhangers van traditionele politici in de wijk? Op grond waarvan betitelt hij zijn respondenten als representanten van 'emanciperende groepen'? Maar is dit een juiste typering? In hoofdstuk 6 beschrijft Verton de politieke koers van Frente, na de verkiezingen van 1969. Hij geeft aan dat Frente een coalitie vormde met andere partijen, en voortging met het oude systeem van individuele bevoorrechtting.

Verton: 'de weg van de politieke patronage werd ook door de Frente-leiders ingeslagen' (blz. 129). Men kan zich afvragen wat deze leiders en deze partij dan tot 'emancipatie-partij' maakt. Men krijgt de indruk dat Verton te snel werkt met etiketten als 'emancipatie' en 'traditioneel', en de toepassing daarvan niet baseert op een grondige sociologische analyse. Zijn termen blijven los naast elkaar staan. De term 'politieke patronage' bijvoorbeeld heeft betrekking op relaties tussen leiders en volgelingen. Hij constateert dat de Frente dit type relaties vertoont. Niettemin typeert hij de leiders van deze partij op grond van hun 'aanbod', hun verkiezingsprogramma's als emancipatie-leiders. Dat doet hij op blz. 152 waar hij zijn typologie van leiders presenteert. Waarom neemt hij het verkiezingsprogramma van de Frente wel serieus, en de waarschijnlijk even fraaie verkiezingsprogramma's van de 'traditionele partijen' niet? Er bestaat een duidelijke kloof tussen het begrippenapparaat dat Verton hanteert, en het empirisch materiaal dat hij heeft verzameld.

Men mist in deze studie een aantal sociologische inzichten. Het is een versimpeling één enkele groep te voorzien van het etiket 'emanciperende groep', en daarmee tot drager te maken van de maatschappelijke ontwikkeling. De maatschappelijke dynamiek is een kwestie van interactie tussen verschillende groepen. Verton snijdt voorts nergens het probleem aan dat maatschappelijke schaarste niet alleen het protest bevordert, maar ook de patronage en afhankelijkheid vergroot. Beide processen moeten op Curaçao hebben plaatsgevonden. En tenslotte gaat de auteur voorbij aan het probleem dat de mobiliseringskansen en vooruitzichten van de Curacaosche maatschappij niet alleen afhangen van de mogelijkheden binnen de maatschappij maar ook van de positie van het eiland in de wereld. In dit verschil tussen maatschappelijke niveaus zou hij een verklaring hebben kunnen vinden voor het feit dat de leiders van de Frente tijdens de mobiliseringsbeweging van 1969 dicht bij hun achterban stonden, maar na de aanvaarding van bestuursverantwoordelijkheid verraad pleegden.

W. G. Wolters

J. H. B. den Ouden, *De Onaanraakbaren van Konkurad: een onderzoek naar veranderingen in de sociale positie van de Scheduled Castes in een dorp van het district Coimbatore, India*. Mededelingen Landbouwhogeschool Wageningen, H. Veenman & Zonen B.V., Wageningen 1975, 274 blz.

Deze studie waarop de auteur in 1975 in Amsterdam is gepromoveerd, bevat het verslag van een onderzoek dat hij in 1966 en 1967 heeft verricht in een Zuidindiaas dorp. Het onderzoek had tot doel na te gaan welke kasten behoren tot de Onaan-

raakbaren, hoe de situatie is van deze kasten en de relatie met andere kasten en ten slotte welke veranderingen optreden in het stratificatiesysteem. De onderzoeker diende hiertoe zowel de regels als het werkelijke gedrag bij de inter-kaste relaties te bestuderen. De auteur heeft zijn onderzoek verricht in de vorm van een dorpsstudie. Hij geeft niet duidelijk aan waarom hij als eenheid van onderzoek een dorp en niet bijvoorbeeld een gehele regio gekozen heeft. Men kan echter vermoeden dat in het kader van een lokale community de relaties tussen de kasten in de dagelijkse omgang het beste te observeren waren, en dat voorts het dorp het meest geschikt was voor de methode van het participierend observeren. De gekozen benadering heeft een zeer omvangrijke hoeveelheid empirisch materiaal opgeleverd, meer dan de auteur in dit boek kwijt kon.

In het dorp van onderzoek valt een groot aantal kasten te onderscheiden, een dertigtal (boeren, leerlooiers, landarbeiders, handelaars, wevers, varkensfokkers, etc.) die min of meer gerangschikt kunnen worden in een kastenhiërarchie. De hiërarchische positie van een aantal kasten is echter aan twijfel onderhevig. De onderzoeker heeft nagegaan hoe de onderlinge gedragsregels en het feitelijk gedrag van de kasten zijn: bij de ontmoetingsplaatsen in het dorp, bij de drinkwaterputten, bij feesten, in café's, met betrekking tot het accepteren van voedsel en water, bij huwelijk en seksueel contact, bij informele contacten. De auteur geeft in zijn boek een boeiend beeld van de complexiteit van relaties en omgangsvormen in deze kleine gemeenschap (2161 inwoners), waarin sommige groepen totaal onkundig zijn van de familienamen en woonomstandigheden van andere groepen.

Het dorp ligt betrekkelijk dicht bij een industriestadje. De onderzoeker wilde veranderingen bestuderen onder invloed van stedelijke gebieden. Naast de agrarische werkgelegenheid is er in het dorp dan ook werkgelegenheid in de kleinstedelijke industrie. In het slothoofdstuk van zijn studie tracht de auteur te formuleren welke veranderingen plaatsvinden ten aanzien van de inter-kaste relaties. Hij stelt vast dat er geen sprake is van een ontwikkeling naar egalitaire relaties, ook al worden sommige regels en voorschriften geleidelijk aan afgevlakt. Er is echter sprake van een ontwikkeling naar nieuwe ongelijkheid. Waar vanouds de verschillende kasten bepaalde posities innamen, niet alleen in de ritueel-sociale hiërarchie, maar ook in sociaal-economisch opzicht, daar zien we thans een proces van sociaal-economische differentiatie ook binnen bepaalde kasten. In sommige kasten (o.a. de boeren) sluiten de rijken zich aaneen, en nemen zij afstand tot de armere kastegenoten. Wel ziet men tevens dat armere leden van hogere kasten zich vaak nog één voelen met de rijkere kastegenoten, en geen enkele solidariteit voelen met andere lagere kasten. Hier is sprake van een geleidelijk veranderingsproces. De auteur heeft echter moeite met de conceptualisering van deze veranderingen.

In het slothoofdstuk komt plotseling de term 'klasse' naar voren, alsof er sprake zou zijn van een overgang van een kastenhiërarchie naar een klassestructuur. De auteur geeft echter in het voorgaande gedeelte van zijn boek te weinig aanwijzingen en gegevens om deze conclusie in zijn slothoofdstuk te rechtvaardigen. Hij heeft materiaal laangedragen om de verzwakking van de regels, het verval van de kastenhiërarchie aan te tonen. Hij heeft echter niet onderzocht wat het principe is dat ten grondslag ligt aan de nieuwe omgangsvormen tussen de groepen, de nieuwe statussymbolen, de nieuwe ordening. Dat is ook inderdaad een bijzonder moeilijk probleem, omdat de kastenhiërarchie tenslotte ook reeds in sterke mate correleert met sociaal-economische verschillen. De kasten-terminologie en de oude voorschriften kunnen gebruikt worden in een maatschappijstructuur die sterker een klasse-karakter heeft

gekregen. De auteur geeft bijvoorbeeld aan hoe de 'groepsverdichting van de politiek-economische elite' (n.l. de rijkere boeren) gebruik blijft maken van de vormen van de kastenhiërarchie. Het is jammer dat de auteur deze veranderingsprocessen niet scherper heeft geanalyseerd. Het belangrijkste van deze studie is dat een grote hoeveelheid empirisch materiaal gepresenteerd wordt, dat het inzicht in de kastenraties zeker vergroot.

W. G. Wolters

boeken en tijdschriften uit het
buitenland voor studie en beroep
om bij te blijven:

BOOKIMPEX MOLENSTRAAT 20 DEN HAAG